

LES ERES D'ALTAFULLA: UNA PASSEJADA AL VOLTANT DEL MUSEU ETNOGRÀFIC

Narcís Carulla Gratacòs

Resum: Es remarca la concentració d'eres de batre preservades, i amb les corresponents pallisses al darrera, totes elles a l'entorn de la Vila Closa. S'interpreta aquesta concentració deguda a la presència de terratinents altafullencs que responien així a la dispersió de les diverses propietats arreu del terme. Les eres de terra batuda i sens tanca s'han perdut amb el desús, mentre que les enrajolades s'han preservat i resten dins de zones verdes públiques, fet que permet una agradable passejada a l'entorn de la no menys agradable Vila Closa. Es conclou remarcant l'existència del Museu Etnogràfic¹ dins la pallissa de l'Era del Senyor.

Abstract: We stand out the concentration of threshing floors together with their correspondent barns that one can find around Vila Closa. This concentration is due to the fact that Altafulla landowners had their plots of land scattered along Altafulla municipal area. The clay threshing floors without a fence have disappeared due to the lack of use while the tiled ones have been preserved and are inside public parks. A pleasant stroll from one threshing floor to another implies a walk around Vila Closa and can include a visit to the Ethnographic Museum in the Marquis threshing floor.
Key words: Threshing floor, tiled threshing floor, clay threshing floor, barn, municipal area, landowner, Ethnographic Museum.

Introducció i objectius

Altafulla té, com d'altres tants pobles, un reguitzell de coses, cases, carrers i racons, que mereixen l'atenció de les persones encuriosides i que poden ser al mateix temps un recurs pedagògic o de del passejant o excursionista.

¹ Oficialment nomenat Centre d'Interpretació.

Un d'aquests aspectes que rarament se cita és l'existència concentrada al voltant de la Vila Closa de com a mínim set eres de batre. Eres de batre actualment preservades i restaurades². Totes elles tenien originalment les seves corresponents pallisses per guardar-hi la palla i a vegades el gra o estris del camp.

A les eres solejades i ben ventilades³ no sols s'hi batien els cereals per separar el gra de la palla i el boll⁴, si no que també es podien batre els fesols, faves o cigrons, entre altres aliments.

Per tant, voldríem posar en valor aquests espais agrícoles dels nostres avantpassats, per gaudir-ne d'una part i reivindicar-ne el seu valor turístic i cultural, tot al voltant de la Vila Closa, coronada esplèndidament per l'església i el castell⁵.

Aquest article no vol ser una anàlisi històrica, ni arqueològica d'aquests espais. Tan sols volem remarcar la seva existència i fer constar que nogensmenys és un espai, ara afortunadament públic⁶, que de manera natural s'ha convertit en una àgora o plaça pública on joves o grans s'hi troben molt sovint⁷.

Escombrat a una era a l'Hort de Cametes
agost de 1932.

Carregant palla a l'hort de Sant Isidre (prop de
l'Hort de les Bombes, davant La Facina).

² Molts altres pobles també tenien alguna era a l'entorn del nucli urbà històric, com Torredembarra (camí de l'era) o el Catllar, situades a la part alta, però o bé el creixement urbanístic se les ha menjat o bé al no estar restaurades s'han perdut junt amb les seves pallisses.

³ Aprofitaven les regulars marinades estivals, situant la pallissa preferentment a nord. Sempre en llocs elevats i per tant en terrenys més rocósos.

⁴ Pellofa que cobreix el gra de cereal, que acaba en les agulles que punxen de les espigues.

⁵ Altres nuclis amb menys presència d'eres realitzen fires o festes del segar i el batre, com l'Aldea (al Baix Ebre), a la Fuliola i Boldú (l'Urgell), a Santa Eulàlia de Riuprimer (Osona) o a Llagostera (Gironès).

⁶ Totes les eres altafullenques tenen titularitat pública, creiem, excepte l'Era del Senyor, la més gran i més ben preservada, que és propietat del marquès de Tamarit així com la seva pallissa, estant cedides per ús públic. El mateix passa amb la pineda annexa.

⁷ Resta la tasca de recerca de les diverses propietats cerealístiques que tenien en diferents períodes els terratinents propietaris de les eres, així com una anàlisi tipològica de les pallisses corresponents.

Les eres de terra batuda no s'han conservat a Altafulla, com per exemple la de l'hort de Cametes (foto anterior ⁸escombrant l'era l'estiu de 1932) o l'era de l'Hort de Sant Isidre prop de l'Hort de les Bombes, on veiem en la imatge el carro carregant palla⁹.

Després de la guerra, dels anys cinquanta als seixanta, es batia a les eres però amb maquinària accionada amb tractors, ensacant el gra en la mateixa era, tal com podem veure en las dues fotografies anteriors. Actualment la maquinària segadora o collidora ja replega el gra al mateix temps que sega, deixant la palla al camp o comprimida en bales de palla lligades, anomenades també paques.

⁸ Imatge facilitada per Rosa Gatell Boquera

⁹ Imatges de la Nadala 2004 del Centre d'Estudis d'Altafulla.

Trets que poden explicar la concentració d'eres.

Normalment les eres de batre se situaven davant o al voltant dels masos o masies¹⁰, podent-se usar el propi mas com a graner i situant una pallissa annexa o fent un paller a l'aire lliure a l'entorn del tan anomenat *pal de paller*¹¹.

Pensem que la munió d'eres al voltant del nucli del poble podia ésser perquè els principals propietaris d'aquestes eres tenien moltes parcel·les i finques cerealístiques, i per no dispersar les feines concentraven en el centre del terme aquestes tasques agrícoles¹².

Això, afegit a l'absència de masos a l'entorn immediat d'Altafulla, pot explicar que centralitzessin les feines del batre, de manera que cada gran terratinent tenia el seu propi espai de batre i per guardar la palla i el gra a la vora del poble.

En l'anterior foto aèria de l'any 1946 es poden situar les eres de terra batuda de Baix a Mar, ubicades darrera el petit cordó litoral, a cada costat del final del camí de l'Hort de les Bombes, a poques desenes de metres de l'actual Club Marítim. L'era de la Roca de Gaïà podria haver servit també per moldre sals pel procés d'obtenció de magnèsia.

¹⁰ Sembla que a Baix a Mar també hi havia alguna era de terra, preferentment de terra argilosa, que es podia canviar de lloc segons convingués. Les eres de terra s'havien de compactar bé, i escombrar molt bé per no embrutar el gra recollit.

¹¹ Si el paller en lloc de cònic era allargat en planta i necessitava per tant de dos pals de paller se'n deia "pallera"

¹² Alguns masos del terme de Tamarit ja tenen l'era al costat del mas, com el Mas de Marquès o de Sorder.

Taula de síntesi

Abans de començar la passejada per les eres farem un resum:

No parlarem de les pallisses que totes les eres tenen al costat¹³ i encara es preserven, fent-les servir per diferents usos públics. Únicament la pallissa de l'era del Vilà, visible encara als anys seixanta, s'enderrocà finalment.

La majoria d'eres d'Altafulla estan enrajolades. Les eres que no estaven enrajolades, que eren de terra batuda, normalment s'han perdut. Com les eres que podia haver-hi a Baix a Mar (Hort de les Bombes) o al mateix entorn de l'actual Comunidor¹⁴.

	Nom actual	Propietari històric	Cota s. n. m	Diàmetre Interior Mig (metres)	Tipus de Muret ¹⁵	Enrejolades
1	Era de Jordi o de l'Hospital	Família Martí	39,4	22	Roca	si
2	Era d'en Gatell	Família Baldrich	56,7	25	Pedra	no
3	Era del Senyor	Família Suelves	55,2	28	Roca	si
4	Era de l'Yxart o de l'Isidrot ¹⁶	Família Ixart	52,7	23	Maó	si
5	Era del Vilà	Família Reventós	44,6	23	Roca	si
6	Era de l'Esteve	Família Esteve	42,0	24	Roca	si
7	Era de baix	Família Vives	39,3	24	Pedra	no ¹⁷

El paviment de les eres està aixecat pel centre i rebaixat a l'exterior, per facilitar els fluxos dels materials ventats vers la perifèria. D'aquesta manera havien de disposar de desguassos d'aigua als murs per no embassar-se amb les pluges.

Recorregut circular de visita a les eres

Comencem la passejada a la plaça del Pou¹⁸, davant de l'Ajuntament, i aparquem sota mateix d'aquesta primera era.

¹³ En el punt tangent entre l'era rodona i la pallissa se situa normalment la finestra baixa o porta per abocar la palla dins la pallissa.

¹⁴ També n'hi havia una davant de les antigues Escoles Manero, a l'antic Clos. També n'hi havia una altra vora el tram final de la Rasa.

¹⁵ Entenem per tanca o mur de roca el fet amb carreus de roca del Mèdol, normalment de dimensionat considerable. Diem mur de pedra quan el tancament és fet amb pedra de mida menor i lligada amb morter i tanca de maó quan la restauració s'ha fet amb maó compacte, per manca d'altre material.

¹⁶ El darrer usuari, l'Isidre Virgili.

¹⁷ Ara hi ha plantades un parell d'alzines.

¹⁸ Pou construït l'any 1608-09 per l'abastament de la població, excavat en roca prop d'una quarantena de metres fins assolir el nivell freàtic.

Era de Jordi o de l'Hospital (363.803 – 4.555.887)¹⁹

També anomenada de l'Hospital, per la proximitat a l'Hospital Vell²⁰. És l'era més oriental del conjunt, amb una vista excepcional sobre la vall de la Rasa i el turó dels Munts. L'era queda tallada pel carrer del Comunidor, però el perímetre del mur es dibuixà bé dins l'asfalt.

Vista des de l'escala que puja a l'església. Al fons la plana de la Rasa. Vegi's al carrer el dibuix del perímetre original de l'era.

Mur aixecat de l'era, aprofitant carreus tal volta romans. A l'esquerra l'antic Hospital, adquirit per l'Ajuntament i el campanar.

¹⁹ Coordenades X –Y en UTM 31N ETRS89, extretes del ICGC, corresponents al centre de l'era.

²⁰ Es tracta d'un edifici renaixentista, recentment adquirit per l'Ajuntament. Àmbit d'acollida social.

La corresponent pallissa amb l'accés lateral.

El paviment restaurat de rajoles amb els solcs fets amb ditades.

Era d'en Gatell (363.752– 4.556.096)

Situada vora el Comunidor. Per accedir-hi es pot seguir el carrer del mateix nom o bé pujar per les escales que van fins a la paret de l'església, i a l'arribar-hi tornar pel caminó de terra a la dreta que voreja l'absis de l'església i ens porta a la porta de ferro del castell i a les envistes de l'era del Senyor.

En el mateix parc del Comunidor podia haver-hi una altra era de terra, on es preserva una petita pallissa just a l'entrada.

Hem d'entrar al parc i enfilem-nos vers l'era que, com es lògic se situa al capdamunt del turó²¹.

L'era sens enrajolar, la pallissa i al fons el turó de Sant Antoni.

Era del Senyor (363.651– 4.555.983)

Restaurada conjuntament amb la pallissa als anys 90, és l'era més gran de totes. Ben situada dalt de la divisòria d'aigües del Gaià i la Rasa, encarada a sud i amantent a les marinades estiuenques que es presenten abans de migdia.

Vista aèria de l'era amb la seva gran pallissa al darrera, accessible per porta i finestra. És la seu actual del Museu Etnogràfic.

²¹ Les eres se situaven preferentment en lloc alterós, ventilat, solejat a sud i al mateix temps amb subsòl rocós, és a dir, poc aprofitable agrícolament.

Era de l'Yxart o de l'Isidrot (363.583– 4.555.943)

Propera a l'anterior, està anivellada excavant part del rocam de llevant, i reblint vers ponent. Gaudeix de la companyia d'un esplendorós garrofer. Les vistes sobre la serra de Prades, de Llaberia, la Mola de Colldejou i el perfil de Tarragona són remarcables.

Era de l'Yxart amb la seva pallissa a la dreta, on es veu l'accés tapiat per abocar-hi la palla. El muret està fet per una coronació (nomenat sardinell) perimetral de maons.

Batent a l'era d'Isidrot.

Josep Farreras batent favons a l'era de l'Yxart amb una curra de roca. Vegi's l'enrajolat antic i la barana o coronació de maons. Al fons la muntanya de Sant Joan i els garrofers amb trona que encara es preserven. A la dreta hi hauria la pallissa.

Separant els favons amb una granera de bruc. Al fons munts de palla i la pallissa.

L'hivern de 1996, restaurant l'era. Observi's els pendents que tenen les eres per facilitar la rotació de la curra. D'aquesta manera la palla s'abocava vers la finestra de la pallissa, aleshores encara no tapiada.

L'Albert Barceló iniciant la restauració del paviment després del replanteig dels pendents de l'era de l'Yxart. Any 1996.

Era del Vilà (363.472– 4.556.015)

Curiosament és l'única era que està una mica enclotada al fons d'un suau comellar. Al nord se situava la pallissa ara enderrocada²².

L'era del Vilà, al costat del carrer de la Pedrera, vista de llevant a ponent.

L'era de Vilà, en restauració al juliol de l'any 1995²³. Al fons el castell.

²² Ens explica en Joan Vives Milà, que hi havia un gran amagatall subterrani vora l'era per guardar el contraban.

²³ Fotografia facilitada pel Sr. Manuel Escrig.

Era de l'Esteve (363.525– 4.555.806)

Situada a ponent del nucli urbà, molt poc excavada en el rocam per tenir estabilitat. Com la resta d'eres té un mur perimetral que permetia controlar l'escampadissa de gra i palla. El dibuix de les rajoles afavoria el trencament del gra separant-ne el boll o pellofa del gra.

L'era de l'Esteve en el carrer de l'11 de Setembre, amb la pallissa corresponent.

Carena circular de carreus i paviment enrajolat de l'era de l'Esteve mirant cap a Tamarit.

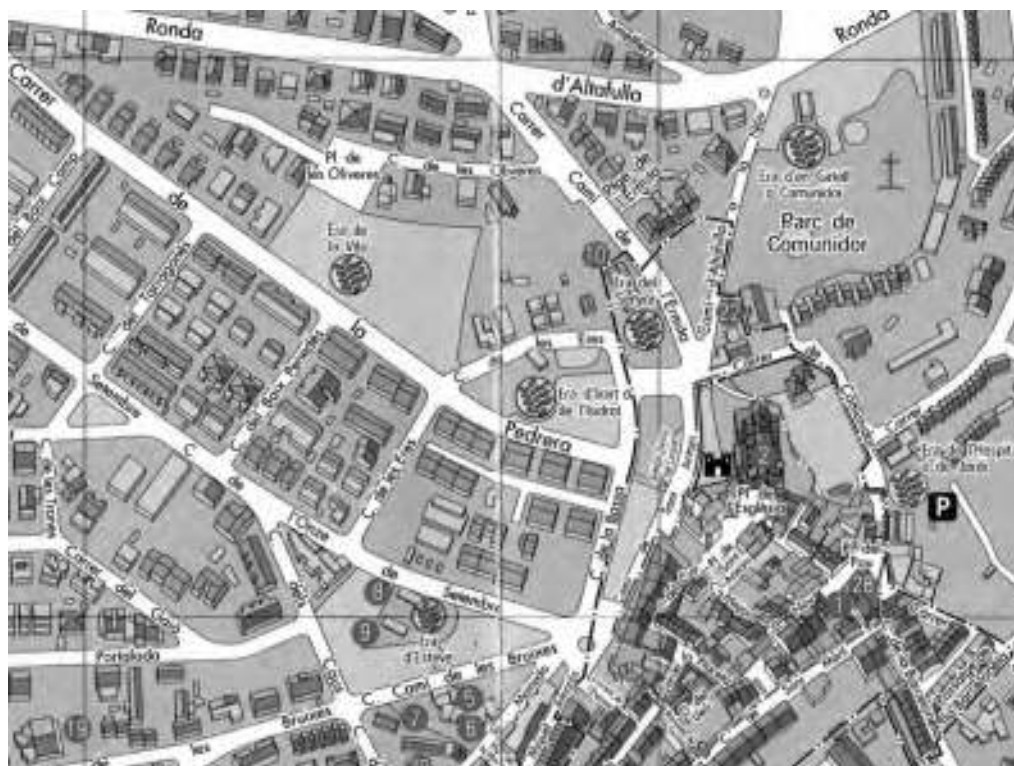
Era de Baix o de Vives (363.516– 4.555.781)

Restaurada amb l'arranjament del conjunt. Ara forma part del jardí.

Mur de l'era de Baix o d'en Vives. A l'esquerra l'era de Dalt i al fons el castell vist des del carrer del camí de les Bruixes.

Per tornar cap al punt de partida es pot travessar la Vila Closa passant pel carrer de l'Espinac o pel passatge de Santa Teresa, fins a la plaça de l'Església, o bé fer tot el carrer de Sant Martí fins l'Ajuntament i la plaça del Pou. El millor: deixar-se perdre.

Plànol de les diverses eres d'Altafulla. La **P** indica l'aparcament inicial per on començar el circuit proposat. Lògicament és pot començar i acabar per on es desitgi.

Vista aèria de 2014 amb la distribució de les eres preservades i visitables.

Vista aèria de 1983, quan s'iniciava l'expansió més enllà de la Vila Closa, on es poden repassar les eres descrites més algunes eres de terra no preservades, com l'existent al Clos, on es construïren les escoles Teresa Manero.

A les portes del Museu. Recurs cultural i turístic

Podem deduir que és una sort presumir d'aquesta concentració d'eres de batre. És per aquest motiu que s'instal·là en la pallissa de l'era del Senyor el Museu Etnogràfic, on es preserven, entre altres, les eines del segar i el batre, de les que de moment sols mostrem un petit reclam²⁴.

Les feines del segar i el batre eren llargues i duraven bastants dies. En el museu hi ha les eines de les diferents feines que s'hi feien. Per tant podeu anar-hi i acostar-vos-hi. Si és possible l'any vinent podríem fer una visita comentada a tot aquest procés del segar, batre, moldre i coure, amb les eines o exemples conservats al Museu. De moment sols farem un tast.²⁵

²⁴ Cal agrair a persones com Maria Porter Moix, Andreu Magriñà, Joan Vives Milà i especialment Salvador Gatell, entre bastants altres, que materialitzaren aquesta ordenada col·lecció etnogràfica, netejant, classificant i museitzant el patrimoni laboral i familiar de moltes famílies altafullenques.

²⁵ Recomanem Comaposada Canela, C.: *La sega, el batre i la sembra als anys 1945-50*. Savallà del Comtat: Associació Cultural Baixa Segarra- Santa Coloma de Queralt, 2003, p. 13-88

Corrons o curres de pedra i de fusta conservades dins del Museu. Remarcar el caràcter tronco-cònic per facilitar la rotació al voltant de l'era. Després de les curres venien els trills plans que giraven millor sobre l'era, i el mateix pagès des del centre o al damunt del trill feia girar l'animal, una mula o un cavall.

La festa del batre solia animar als propietaris a ser-hi presents. En aquest cas tombant damunt un diable (trill amb rodes metàl·liques). Foto: Fundació Carulla.

Forques (de lledoner) amb sedassos, garbells i purgadors per separar el gra de la palla, conservats dins el Museu. A la dreta mesura de gra semblant a una bóta menuda (un mesuró).

Volem remarcar els paisatges mallorquins i menorquins, en molts aspectes paisatgístics molt semblants a les terres del Camp de Tarragona, que també han preservat molt sovint les eres amb un mur o tanca de roca. Nogensmenys, clima, terrenys i cultura eren o han estat agermanats.

L'arxiduc Lluís Salvador recollí, entre altres moltes bel·leses, les eres de Sant Clement (Menorca) i de Mallorca, que reproduïm:

Eres de Sant Climent a Menorca. Remarcar que donada la força del vent, els murs solien tenir un sistema corbat per què la palla retornés a l'era.

Les finques grans, amb possessions remarcables podien batre amb diferents estris al mateix temps.

Algunes dites entorn les eres i el batre

- Qui no vulgui pols que no vagi a l'era.
- No es pot dir blat, fins que sigui al sac i ben lligat.
- És quan fa aire que s'ha de ventar, no quan ho vulgui el ventador.
- Qui bé sembra, bé bat.

- Qui no té era ni trull, cada any es treu un ull.
- Qui no bat al juliol, no bat quan vol.
- Ventar sense vent, fa perdre la feina i el temps.

Cançons de la festa de batre a l'era

Les feines del camp, repetitives i monòtones, eren lloc i temps per cantar i repetir corrandes, com les que mostrem²⁶:

*Les garbes estan esteses
ara el sol les torrarà
i les mules amb les potes
palla i gra faran tornar.*

*Batedores agafeu la força
i veniu-se'n a girar,
l'erada està trillada
i el gra hem de ventar.*

*Si bufa la garbinada
aviat netejarem
posarem al coll la palla
i el gra ensacarem.*

*Si l'era queda neta
ens anirem a berenar
l'amanida és preparada,
pernil, pa i vi no faltarà.*

*Per refrescar la boca,
el porró podem alçar
i amb el gustet de la garnatxeta
la gola netejarà.*

*Si mengem nous i avellanes
el vi trobarem més bo,
més complert queda l'estómac
si te'l veus amb el porró.*

El dia del batre, es culminava un cicle. Era un dia de molta feina per tothom. Les forces s'havien de recuperar amb les entaulades.

²⁶ Recollides per Ramon Aragany, a *La Carxana*, núm. 1, p. 19.

També recollim una cançó infantil del dia del batre.

*Un, dos, tres, quatre
ara ve el segar i el batre;
segarem, batérem,
quina feina que tindrem
ja hem segat, ja hem batut
quina feina que hem tingut.*

Bibliografia

- AMADES J. (1982): *Costumari Català. El curs de l'any*. Vol IV, p. 365-415.
- ARCHIDUQUE LUIS SALVADOR: *Die Balearen Geschildert in Wort und Bild*. (Reedició traduïda, 2.000). Palma de Mallorca. Vol I (Mallorca) Vol II (Menorca), p. 167-172 y p. 75.
- CATALÀ BENACH, B. (2006): *Bellesa rural al Baix Penedès*. Pàg.157-161.
- DD. AA.: *Nadala de 2004*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla Centre d'Estudis d'Altafulla, 2004.
- COMAPOSADA CANELA, C.: *La sega, el batre i la sembra als anys 1945-50*. Savallà del Comtat: Associació Cultural Baixa Segarra-Santa Coloma de Queralt, 2003, p. 13-88.
- FERRER ALÒS, L.: *La vida rural a Catalunya*. Angle Editorial, 2002, p. 70-79.
- Eines i feines de pagès*. Col. Eines i feines. Núm. 1. Ed. Brau, 2013, p. 33-49.
- FLORES, MONTSERRAT; POBLET, LAURA: «Ara ve el segar i el batre» (pdf). Reus: La Carrutxa — Biblioteca digital, 2003.
- PORTER MOIX, M.: et alt. (2001). *Altafulla*. Valls: Cossetània ed., 2001, p. 42-46.
- TORRES I SOCIATS, J.: *La casa pairal: Les estances, el foc, l'aigua i els remeis*. Cultura popular, núm. 9. Ed. Farell, 2014, p. 29-31.
- VIOLANT I SIMORRA, R. (1990): *Etnografia de Reus i la seva comarca*. Reedició. Barcelona: Ed. Alta Fulla, 1990, p. 391-396.